

БАЗАН Андрій Віталійович
студент 1-го курсу ФОФ,
стац., гр. ОА-13,
ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
кандидат економічних наук

МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано сутність, джерела та причини міграції робочої сили. Визначено тенденції міграції в Україні. Запропоновано шляхи оптимізації наявного стану з метою поліпшення економічної ситуації.

Постановка проблеми та її актуальність. Тема дослідження є актуальною в даний час, тому що сучасна міграція робочої сили являє собою багатогранне явище, що впливає на всі сторони розвитку суспільства, будь-то економіка чи політика, демографічні процеси або національні відносини, ідеологія чи релігія.

Виступаючи в минулому, головним чином, у формах кочівництва, військових і колонізаційних переселень, міграція населення в останні роки набула якісно нових рис.

Вона базується на наступних закономірностях:

- головна роль у процесі міграції належить трудовій міграції;
- відбувається постійне збільшення масштабів міжнародної міграції, залучення до світового міграційного колообігу населення практично всіх країн;
- відбувається поширення нелегальної міграції;
- спостерігається збільшення серед мігруючих частки висококваліфікованих фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження знайшла відображення в матеріалах досліджень таких науковців як І. Горленко, Л. Тарангул, Г. Підгрушний, В. Ковалевський, О. Михайлюк, В. Семенов, однак питання причинно-наслідкових взаємозв'язків міграції та економіки вимагають поглибленого дослідження.

Метою цієї статті є визначення наслідків міграційних процесів для сучасної української економіки.

Виклад основного матеріалу. Всі переміщення щодо кожної території складаються з потоків вибуття (еміграції) і прибуття (імміграція). Різниця між цими двома потоками дає обсяг чистої міграції, їх сума – обсяг валової міграції [3, с. 5].

Міграція як економічна категорія і як соціально-економічне явище відома зі стародавніх часів. Поштовхом для масового переміщення населення стали, перш за все, великі географічні відкриття, а згодом – рух капіталу і розвиток капіталізму.

Міграція – це переміщення населення, особливо працездатного, через кордон певних територій у зв'язку зі зміною постійного місця проживання. Однак, поряд із працездатним населенням переміщуються їх сім'ї.

Міграція робочої сили – це переселення працездатного населення з одних держав (регіонів) до інших терміном більше, ніж рік, що викликана економічними та іншими соціально–політичними причинами.

Основними причинами, що зумовлюють міжнародну міграцію робочої сили, є:

- незадовільні економічні умови життя працездатного населення в країнах еміграції;
- стабільно високий рівень заробітної плати в основних імміграційних центрах;
- порівняно вищий технічний рівень умов праці в країнах імміграції;
- соціальні умови для більш повної реалізації своїх можливостей у країнах імміграції;
- природні катаклізми в країнах еміграції і вищий рівень охорони навколишнього середовища у країнах імміграції;
- політичні причини;
- воєнні причини;
- релігійні причини;
- національні причини;
- культурні причини.

Напрямки міграції відповідають як бажанням населення, так і економічному статусу країни.

Можна виділити 6 основних напрямків міжнародної міграції робочої сили:

- 1) міграція з країн, що розвиваються до промислово розвинутих країн;
- 2) міграція в межах промислово розвинутих країн;
- 3) міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;
- 4) міграція робочої сили з колишніх соціалістичних країн до промислово розвинутих країн;
- 5) міграція кваліфікованих фахівців з розвинутих країн до країн, що розвиваються;
- 6) міграція в межах СНД.

Міжнародній міграції робочої сили притаманні такі закономірності:

- переважання міграції робочої сили у загальному обсязі міграційних потоків;
- зростання демографічних факторів у розвитку міжнародної міграції робочої сили;
- розширення географії міжнародної міграції робочої сили (зростає кількість країн, звідки емігрує і куди іммігрує населення);
- розширення масштабів міжнародної міграції робочої сили. Це означає збільшення кількості міграційних потоків робочої сили, а також розширення структури міграційних потоків (вчені, робітники, спеціалісти і т. ін.) та збільшення форм міграції;
- збільшення обсягів нелегальної міграції;
- збільшення частки висококваліфікованих спеціалістів (робітників, інженерів тощо) у міграційних потоках;

- глобальний характер міжнародної міграції робочої сили. Це означає, що в міграційні потоки втягнуто більшість країн світового співтовариства;
- інтенсивний характер міжнародної міграції робочої сили. Це означає зростання кількості й швидкості міграції населення.

У сучасних умовах всі міграційні процеси у своєму розвитку проходять три стадії: перша – потенційна, тобто підготовка до зміни місця проживання; друга – власне міграція; третя – адаптація мігрантів до нових умов життя в місцях вселення.

У найзагальнішому вигляді пропозиція на світовому ринку праці обумовлюється динамікою трудових ресурсів у світі. В останні десятиліття спостерігається значне зростання трудових ресурсів: в 1995 р. їх загальна чисельність подвоїлась у порівнянні з 1965 р. і склала 2,5 млрд. людей, причому динаміка пропозиції праці по регіонах світу була різною. Якщо приріст у переміщенні пропозиції робочої сили склав близько 40%, то в Південній Азії він становив 93%, а на Близькому Сході і в Африці – 176%, тобто найбільш відчутним він опинився в бідних регіонах, що й обумовлює одну з основних причин трудової міграції [14, с. 99].

За даними ЮНІДО, розрив у погодинній оплаті між промислово розвиненими і країнами, що розвиваються перевищив у машинобудуванні, харчовій промисловості – 7 разів, а в текстильній 9 разів. У виробництві напівпровідників, наприклад, розрив між США і Сінгапуром сягає близько 12 разів, а між ФРН і Пакистаном в бавовнопрядильних обробках – близько 30 разів [10, с. 112].

У глобальному масштабі розрив у доходах на душу населення високорозвинених і слаборозвинених держав (основу якого складає розрив в оплаті найманої праці) величезний і неухильно зростає: в 1870 р. він був 11-кратним, в 1960 – 38-кратним, в 1985 р. – 52-кратним. Ці процеси виштовхують працівників країн, що розвиваються за межі національних кордонів у пошуках стабільної роботи і доходу, змушують їх використовувати будь-які методи для здійснення даної мети. Найбільш поширеним методом досягнення даної мети є трудова міграція.

Трудова міграція населення – особлива закономірність серед міжнародних міграцій. Які б мотиви (політичні, релігійні, національно-расові тощо) не визначали сучасні міжнародні міграції населення, це насамперед явище економічне, обумовлене в кінцевому рахунку пошуками нового місця докладання праці за межами рідної країни. Тому трудову міграцію розглядають з широкої та вузької точок зору. З широкої точки зору трудова міграція – це сукупність всіх форм територіальної рухливості населення, пов'язана з трудовою діяльністю на території іншої країни. Вузьке трактування зводиться до вселення жителів однієї країни на територію іншої, що супроводжується як зміною громадянства, так і подальшим працевлаштуванням.

Відповідно до класифікації ООН, постійними працюючими мігрантами вважаються особи, що залишаються в країні в'їзду більше одного року. Тимчасовими або сезонними мігрантами є особи, які прибувають в

країну в'їзду для того, щоб знайти оплачувану роботу на термін, що не перевищує одного року [6, с. 39].

До кінця 90-х років у світі налічувалося понад 35 млн. працюючих мігрантів. З урахуванням членів їх сімей, мігрантів-заробітчанин, нелегальних мігрантів, їх чисельність є у 3–5 разів вищою. Особливо велика кількість нелегальних емігрантів – це особи, які в пошуках роботи в'їжджають до країни нелегально або в'їжджають до неї на законних підставах (у якості туристів або за запрошеннями) і нелегально працевлаштовуються. Спостерігається збільшення потоку емігрантів, незважаючи на суворі заходи з його обмеження, прийняті багатьма країнами Західної Європи, США, Канади, Австралії та інших країн.

Традиційно іноземні робітники переважно використовувалися в тих сферах, де робота є занадто небезпечною, брудною або вважається непрестижною для місцевого населення. Тут частка іноземців дуже велика, часом доходить до 70%, і значить ці підприємства наче „зорієнтовані” на використання прийшлої робочої сили [8, с. 57].

У даний час на розвинені країни припадає приблизно 9/10 всіх виплат трудового доходу іноземним робітникам-нерезидентам і 2/3 всіх приватних неоплачених переказів, тоді як на всі країни, що розвиваються – лише, відповідно, 1/10 і 1/3. Це означає, що в розвинених країнах зосереджена основна частка тимчасових робітників-мігрантів і що саме туди емігрують працездатні працівники з країн, що розвиваються, включаючи країни з перехідною економікою, які стають там резидентами. У рамках грошових потоків, пов'язаних з трудовою міграцією, перекази працівників займають близько 62%, трудові доходи – близько 31% і переміщення мігрантів – близько 7%.

Рух населення є джерелом численних політичних, інституційних та соціальних взаємозв'язків і припускає існування різних угод або домовленостей між різними зацікавленими державами. Так, слід зазначити, що ще в 1951 р. ООН була прийнята „Конвенція про статус біженців”. Згодом, розвиваючи положення ООН про біженців, Рада Європи прийняла ряд документів, що сприяють його розвитку. Найбільш важливими з них є наступні:

- Європейська угода про скасування віз для біженців (1959 р.).
- Резолюція 14 про надання притулку особам, які знаходяться під загрозою переслідування (1967 р.).
- Європейська угода про передачу відповідальності щодо біженців (1980 р.).
- Рекомендації про узгодження національних процедур, що стосуються надання притулку (1980 р.).
- Дублінська конвенція (1990 р.).

Безумовно, визначальну роль грають самі приймаючі держави, які прагнуть перетворити міграційну політику в постійно діючий фактор державного регулювання. Державна міграційна політика – це цілеспрямована діяльність держави щодо регулювання процесів експорту та імпорту робочої

сили до певної країни та з неї. Вона поділяється на: еміграційну політику та імміграційну політику.

Загалом кожна країна виробляє свої заходи з регулювання припливу і відтоку робочої сили в залежності від її економічного становища. Якщо взяти, наприклад, міграційну політику США, то її особливістю є яскраво виражений імміграційний характер. По суті справи, трудові ресурси цієї країни історично склалися за рахунок іммігрантів. Звідси підвищена увага в міграційній політиці до імміграції.

Еміграційна ж політика по суті справи майже не проводиться, а поняття „емігрант” не визначається.

Характерною рисою сучасного світового ринку праці є міграція інтелектуальної праці, а також міграція висококваліфікованих робітників і технічного персоналу. „Гонитва за мізками” стала одним із визначальних чинників економічного процвітання. Лідерство тут належить США, які за останні два з половиною десятиліття залучили з країн 250 тисяч висококваліфікованих фахівців. Активно залучають іноземних фахівців і країни Західної Європи. Міграція фахівців обумовлена загальними причинами. Це, насамперед: висока матеріальна винагорода, необмежені можливості для творчості і саморозвитку, комфортні побутові умови, краще лабораторне обладнання, цивільні права і демократичні свободи.

Цікаво, що 23% членів Національної академії наук, 33% лауреатів Нобелівської премії в США – іммігранти [10, с. 163].

Міграційна політика США призвела до різкого збільшення масштабів нелегальної міграції та поширення напіврабських форм використання праці іноземців. Формуванню „чорного” ринку праці сприяв цілий ряд факторів. Насамперед, це прагнення підприємців використовувати дешеву робочу силу і економити на оплаті праці, техніці безпеки, соціальному страхуванні тощо. Якщо, наприклад, в США середній річний дохід визначається: лікаря – 148 тис. дол., інженера–електрика – 59 тис. дол., фармацевта – 47,5 тис. дол., геолога – 50,8 тис. дол., керуючого консультанта – 61,9 тис. дол., службовця банку – 43 тис. дол., математика – 42,7 тис. дол., робочого–будівельника – 40,8 тис. дол., робітника–слюсаря – 35,2 тис. дол., водія – 34,8 тис. дол., то річний дохід іноземних робітників не перевищує 10 тис. дол. Згідно оцінок Є.П. Плетньова щорічний приплив нелегальних іммігрантів в США доходить до 1,2 млн. осіб, а загальне число підпільних іммігрантів в країні варіює від 2 до 13 млн. осіб.

Міжнародна міграція – процес неоднозначний. Вона, звичайно ж, не визначається однією лише кількістю позитивних і негативних аспектів. Безумовно, фундаментальною є якісна сторона процесу, що дозволяє кожному громадянину більшою чи меншою мірою реалізувати права людини, вільно жити і працювати в тій країні, де він може зробити більший внесок у світове виробництво і власний добробут [3, с. 40].

Міграційні процеси не залишили осторонь і Україну, яка під впливом поглибленої депопуляції та еміграції втрачає частину свого населення.

Міграційний обмін України характеризується відносинами з ближнім і далеким зарубіжжям. Ближнє зарубіжжя – переважно Росія і Білорусь, є країнами міграційного вибору. Негативне сальдо міграції в обміні населенням з Білоруссю збільшується з кожним роком, а відтік кадрів України до Росії зафіксовано вперше з 1994 року. У невеликій масі відзначено рух жителів корінних національностей на батьківщину – до Казахстану, Молдови, Латвії, Литви, Естонії та до інших колишніх республік СРСР. Згідно зі статистикою із загального числа емігрантів 78,5% виїхали до країн СНД і Балтії, з яких 88,6% – до Росії. Принаймні такою була картина у 2013 році.

Для України характерною є велика кількість емігрантів, що має щорічну тенденцію до збільшення; високий освітній рівень емігрантів, що, в свою чергу, спричиняє втрату висококваліфікованої робочої сили, а також значної частини інтелігенції; наявність законодавчої бази з цього питання, що потребує удосконалення та ін.

За період становлення України як держави, міграція набуває все більших масштабів. Так, в середньому на строк від 1 місяця до 1 року на роботу за кордон виїжджають більше як 5 млн. осіб [11]. Спостерігається тенденція зростання виїзду не лише з міст, а й з сіл, особливо прикордонних областей. До цих людей, переважно, належать чоловіки у найбільш працездатному віці (30–45 років). Кожного року з приводу тимчасового працевлаштування на постійне чи тимчасове місце проживання офіційно їде 45–50 тис. осіб, тобто лише певна частка від припустимої загальної кількості емігрантів [2, с. 97–98]. За даними Інституту соціології НАНУ, 12% домогосподарств України мають хоча б одного члена сім'ї, який працював або працює закордоном. Рівень міграційного приросту населення в Україні у січні–вересні 2013 р. залишився на рівні січня–вересня 2012 р. Такі масштаби міграції українських громадян зумовлюють великі втрати робочої сили, які можуть мати в майбутньому серйозні негативні наслідки для економічного розвитку України.

Основними причинами таких тенденцій можна виділити наступні:

- Складне соціально–економічне становище (бідність, незабезпеченість робочими місцями, низький рівень реальної заробітної плати і нестабільність політичної та економічної ситуації).

- Значний розрив між рівнем розвитку України та інших країн світу (особливо це проявляється через нерівномірність процесу нагромадження капіталу в окремих країнах).

- Диференціація цін на аналогічні види товарів та послуг, зокрема, різниця між оплатою однорідної за кількісними і якісними показниками праці в різних країнах. В умовах зростаючих вимог до найманих працівників, та частина населення, яка отримала вищу освіту і ефективно застосовує свої знання у практичній діяльності, значно підвищує свою ціну на ринку праці. І тоді вони надають перевагу роботі за фахом у тих країнах, де заробітна плата буде в кілька разів вище.

- Практична відсутність перспектив застосування своїх інтелектуальних, творчих здібностей у різних сферах господарства, а також ряд причин гуманітарного, культурного, екологічного, психологічного, правового порядку, які будуть посилюватися в міру вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку країн.

- Існує суттєва розбалансованість між обсягами і структурою попиту на робочу силу молоді та обсягами і структурою її пропозиції. Гарантований ринок праці молоді нині занадто звужений і здійснюється в межах порівняно невеликої кількості виділених робочих місць. Велика частка молоді, яка не витримала конкурентної боротьби з представниками старших вікових поколінь, виштовхується на нерегульований ринок праці. Тому молодь знаходиться в значно гіршому становищі щодо соціального захисту від безробіття порівняно з іншими представниками робочої сили, і значна її частина змушена виїжджати за кордон.

Також негативно на вітчизняному ринку праці відображається світова фінансова криза, яка поглиблює всі існуючі проблеми.

Трудова міграція, як і безробіття, є природним процесом ринкових відносин. Однак Україна стала одним із основних трудових донорів для країн Західної Європи, тоді як ринок праці самої держави потребує фахівців практично в усіх галузях економіки [15].

Отже, міграція робочої сили за кордон має для України, як правило, негативні наслідки, до яких належать:

- втрата країною найбільш конкурентоздатної частини власних трудових ресурсів;

- уповільнення темпів розвитку науково-технічного прогресу в зв'язку з чисельною інтелектуальною еміграцією українських вчених за кордон;

- поширення випадків зловживань та обман громадян приватними агентствами з працевлаштування;

- виникнення політичних та економічних претензій до нашої країни в зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової еміграції українців;

- використання наших громадян за кордоном на низькокваліфікованих, важких роботах зі шкідливими умовами праці, наявність випадків їх дискримінації та експлуатації з боку місцевих роботодавців та ін.

Проте, вплив міграційних процесів може і позитивно впливати на різні сфери господарювання:

- Підвищення рівня кваліфікації, освоєння нових технологій, професій, систем організації виробництва трудових мігрантів. Останнім часом поширюється думка, що міграція сприяє розвитку економіки України. Проте це можливо при веденні ефективної політики щодо спрямування праці українців за кордоном на користь України.

- Надходження до України додаткової іноземної валюти шляхом грошових переказів трудових емігрантів та інвестування коштів в економіку через створення спільних підприємств з іноземними засновниками.

- Значно знижує рівень безробіття на українському ринку праці.
- Сприяння інтеграції України до міжнародного ринку праці через міждержавний обмін робочою силою тощо.

Отже, на сучасному рівні розвитку нашої держави надзвичайно актуальним є питання щодо врегулювання міграційних процесів. Важливим є залучення іноземного інтелектуального капіталу, стимулювання повернення своїх співвітчизників і формування належної законодавчої бази для створення і розвитку інтелектуального капіталу на Україні, що сприятиме як загальному покращенню, так і прогресивному розвитку країни.

Далеке зарубіжжя меншою мірою є постачальником робочої сили для України. Більшою мірою це біженці. Станом на 1 січня 2013 року статус біженця в Україні мають: з країн Європи – 17 осіб (в тому числі з Боснії та Герцеговини – 11 осіб), з країн Азії – 1264 осіб (у тому числі з Афганістану 1172 осіб), з країн Африки – 19 осіб, особи без громадянства – 132 особи. На сьогоднішній день, згідно даних державної звітності в Україні працює до 2 тис. іноземців (на початок 90-х років – 20,3 тис. осіб).

Висновки. Міжнародна міграція нерозривно пов'язана з міжнародними потоками товарів і капіталу. Активізація міжнародної торгівлі, структурна перебудова національних економік під впливом НТР і пов'язаний з нею рух капіталів, розпад традиційних місцевих виробництв принципово змінюють структуру зайнятості, динаміку заробітної плати та добробуту взагалі, стимулюючи міжнародне переміщення робочої сили.

Разом з тим в економічній літературі вважається, що загальний вплив міжнародної міграції на економіку є набагато меншим за вплив, що чиниться міжнародним капіталом або торгівлею, і що міжнародна міграція ще не набула глобального характеру: більшість мігрантів залишаються в межі свого регіону.

На розвиток міграційних процесів безсумнівний вплив здійснює той факт, що більшість країн або вже включилося у світові ринки товарів і капіталу, або рухаються в напрямку такої інтеграції. Праця і капітал нероздільні, і рух капіталу часто передбачає рух населення. Однак міжнародна міграція продовжує залишатися більш політично забарвленою, ніж торгівля і рух капіталу.

Специфіка природи, масштабів, напрямків і причин сучасної міжнародної міграції є наслідком тривалого історичного розвитку даного явища. Оскільки Україна є членом Міжнародної організації праці, регулюючої міжнародну міграцію робочої сили, вона в обов'язковому порядку повинна дотримуватися міжнародних міграційних норм.

Список використаної літератури

1. Базилев А. М. Економічна теорія / А. М. Базилев. – К. : Основи, 1998. – 442 с.
2. Борисов Е. Ф. Глобальна економіка / Е. Ф. Борисов. – Х. : Перевесло, 1996. – 324 с.

3. Войтович А. Г. Глобальні проблеми світу / А. Г. Войтович. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1999. – 432 с.
4. Воловин Є. В. Глобалізація економіки та її вплив на національні бюджети. Проблеми теорії та практики управління : монографія / Є. В. Воловин. – Хмельницький : Вид-во І. Чепуріна, 2005. – 312 с.
5. Загорулько В. С. Економічні аспекти глобальних проблем // Основи економічної теорії та практики / В. С. Загорулько. – К. : ЦУЛ, 1994. – 322 с.
6. Камаєва В. Д. Економічна теорія / В. Д. Камаєва. – Харків : Вид-во ХНУ ім. Каразіна 2000 р. – 356 с.
7. Ключи В. Л. Экономическая теория / В. Л. Ключи, И. В. Новикова. – М. : Прогресс, 1997. – 542 с.
8. Макконелл К. Р. Экономикс : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – К. : ХаГар, 2000. – 785 с.
9. Глобалізація як джерело міжнародних конфліктів і загострення конкуренції // Проблеми теорії та практики управління. – 1998. – № 2 за червень. – С. 24–29.
10. Герман В. Б. Світова економіка : навч. посіб. / В. Б. Герман. – Сімферополь : Сімфа, 2006. – 336 с.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Вишневська О. А. Сучасна міжнародна трудова міграція та державна міграційна політика / О. А. Вишневська // Статистика України. – 2008. – № 2. – С. 87–91.
13. Зуй М. М. Особливості сучасних міграційних процесів / М. М. Зуй // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ. – 2008. – № 4. – С. 94–97.
14. Малютін І. А. Трудова міграція з України : тенденції розвитку // І. А. Малютін // Зовнішня торгівля. – 2008. – № 2. – С. 97–102.
15. Нітова М. А. Особливості міграції населення України / М. А. Нітова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com.